

AZERBAJCAN'DA KADIN VE İŞ HAYATI

Dr. Eyüp ZENGİN, Dr. Hezi EYNALOV
Öğr. Gör. Berrin BÖLEK, Öğr. Gör. Uğur Arif BÖLEK

1. GİRİŞ

Tarihi gelişim içinde, insan ilişkileri birtakım kuralları zorunlu kılmıştır. İnsanın sosyal yaşantısındaki değişme ve gelişmeler ise; bu kurallara şekil vermede etken olmuştur. Kadın hakları da bu kurallar doğrultusunda toplumun sosyal ve siyasal yaşantısı ile ekonomik gelişmesi yönünden gecikme ve gerileme veya duraklama göstermiştir.

Düne kadar sadece çocukların annesi ve evin bekçisi olarak nitelendirilen kadınların çoğu, aslında her ekonominin ana işlevini üstlenmektedir. Şüphesiz ki; ulusal gelir hesaplarına girmeyen, nüfus sayımlarında ihmal edilen, plâncıların kullandıkları ekonomik ve sosyal göstergelere giremeyen, "görünmeyen" bir sektör bulunmaktadır. Hiçbir ekonomik sistem ev içi ekonominin yardımını olmaksızın işleyemez. Oysa gerek ekonomik işlemlerin tahlilinde, gerekse istatistiklerin toplanmasında bu "görünmeyen emek hazinesi" hesaba katılmamakta ve kadınlar taşıdıkları tüm sorumluluklara rağmen "üretken olmayan" kategorisine girmektedirler.¹

Genellikle el emeğine dayanan çalışmalar para karşılığı yapılmıca ekonomik bir değere bürünmektedir. Oysa kadınların her gün yaptıkları ev işi parasal olarak değerlendirilmediği için ne ekonomik ne de sosyal ve kültürel açıdan değer kazanmaktadır. Üstelik ekonominin verimini belirleyen niceliksel göstergeler de bu realiteyi ihmal edince, kadınların neden kalkınmanın dışında kaldıkları daha da kolay anlaşılır. Kadınlar bu yaklaşımın sonucu olarak

¹ Nermin Abadan Unat, "Kamu Yaşamında Kadın Sorunu," Prof. Dr.Fadıl H. Sur'un Anısına Armağan, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1983, s.657

erkeklerin itibar etmedikleri, küçük gördükleri uğraşlara itilmektedirler. Bu arada ayrıca çok defa haksız ve eşitliğe aykırı bir muamele de görmektedirler.

Bilinen ilkel topluluklar üzerinde yapılan araştırmalar, toplayıcılık ve avcılık temeline dayalı bu toplumlarda, kadının ekonomik etkinliklere katıldığı anaerkil klan sisteminin ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Bu topluluklarda her iki cinsin de çalışma ve paylaşımda eşit oldukları görülmektedir. Fakat daha sonra iş bölümünün giderek etkinlik kazanması, silahlara, çeşitli araç ve gereçlere duyulan gereksinimin artması ve tarımdan ayrı el sanatı uğraşlarının ortaya çıkması kadının erkeğe olan bağımlılığının artmasına sebep olmuştur. Bu gelişimin sonucu ise bazı yazarlarca "kadın cinsinin büyük tarihi bozgunu" ² adı verilen ataerkilliğin gelişmesidir. Ataerkil düzenin yerleşmesinde etkili olan, hukuk ve ideoloji, beraberinde kadın-erkek eşitsizliğini de getirmiştir.

Dünyada kadın hakları ile ilgili çabalar 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başında başlamıştır. Tarihin ilk feministi, Fransız soylularından Olympe de Gouge, 1791'de krala ve kraliçeye gönderdiği "Declaration des Droits de la Femme et de la Citoyenne" (Kadın ve Kadın Vatandaşların Haklar Bildirisi)'de bir Kadınlar Meclisi kurulmasını ve kadınlara, erkeklerle eşit insan hakları verilmesini talep ediyordu. 1793'de ateşli bir siyasal broşür yayınlandı. "Madem ki kadına giyotine çıkma hakkı veriliyor, öyleyse kürsüye çıkma hakkı da verilmelidir" diyordu ve bu hakların sadece ilki ona tanındı; De Gouge oybirliğiyle giyotine gönderildi.³ "Feminizm, 17. yy.da İngiltere'de, kendilerini yeni toplumun ilke ve öğretilerinin tümüyle dışında bırakılmış ayrı bir sosyolojik grup olarak gören kadınların bir dizi talebinin ve görüşünün bir karışımı olarak doğdu." 17. yüzyıl Feministleri, esas olarak davalarını, feodalizmin sona erip kapitalizmin başlamasıyla toplumda meydana gelen büyük değişiklikler bağlamında savunan orta sınıf kadınlardı.⁴ Bu taleplerin başkaldırıya, modern bir ideoloji olarak feminizme yani "kendi sözcükleri olan ve onların verdiği mesajın ardından mücadeleye koşan kitleleri olan bir düşünce akımına" dönüşmesi ise 19. yüzyılda gerçekleşti.⁵ Radikal İngiliz feministlerinden Mary Wollstonecraft ise 1792'de yayınladığı kitabında "bütün

² Friedrich Engels, "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni," Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1967, s. 82

³ Şirin Tekeli, "Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat," Birikim Yayınları, Yerli Yayınlar Dizisi, İstanbul, 1982, s.72

⁴ J. Mitchel, "Kadın ve Eşitlik", Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökenine Yeniden Bakış; Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s.33

⁵ Şirin Tekeli, "Feminizm; 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler," Afa Yayınları, İstanbul, 1987, Önsöz, s.54

insanların kendi kaderlerini belirleyebilme hakkına sahip olmasını, bunun için de kadınların erkeklerle eşit bir eğitim görmeleri" gerektiğini savunmuştur. 19. yüzyılda ise özellikle, kadınlara siyasal ve ekonomik haklar verilmesi için başlatılan "Suffragette" akımı J. Stuart Mill'in eserinin yayınlanmasından sonra daha da kuvvetlenerek arttı.⁶

Ataerkilliğin yerleşimiyle birlikte kadının toplumsal konumu ve nedenleri düşünsel alanda da inceleme konusu olmuştur. Genellikle yapılan ikili bir ayırmadır. Bazı görüşler kadın-erkek eşitsizliğinin yerinde olduğunu ve bunun değişmezliğini savunurken, başka bir grup kadın ve erkeklerin eşit kabul edilmelerinin mümkün olabileceğini savunuyordu.

Antik toplumda kadınla ilgili düşüncelerine rastladığımız Eflatun, "Devlet" adlı eserinde; kadının devlet işine katılabileceğini söylemesiyle ilgi çekmektedir. Ancak buradaki koşullu bir katılımdır. Kadınlara özgü işler olarak kumaş dokumayı, hamur işi yapmayı saymaktadır. Bunların dışında kalan uğraşlarda erkeklerin daha üstün olduğunu; kadının devlet yönetimine katılamamasını, cinslerinin güçsüzlüğü göz önünde tutularak daha kolay işlerde çalıştırılması gerektiğini öne sürmektedir.⁷

Aristo ise "Politika" adlı eserinde, dünyanın yöneten ve yönetilenlerden oluştuğunu ve kadınların doğal olarak ikinci kategoriye girdiğini söylemektedir.⁸ J. J. Rousseau, "Emile" adlı kitabında, içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını dile getirirken kadınların doğa yasalarına uygun olarak erkeklerin gözetimi altında olması gerektiğini belirtir ve ekler "kadın ve erkek aynı biçimde eğitilemez"⁹

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Engels, kadın-erkek eşitsizliği sorununa yeni bir boyut getirerek, kadının yazgısını anatomisinin belirlemediğini, üretim ve mülkiyet ilişkilerindeki değişikliklere bağlı olarak kadının durumunda değişiklikler olabileceğini ileri sürmüştür. Engels, kadının köleleşmesini özel mülkiyete bağlamaktadır. Ona göre ekonomik nedenlerle anaerkilliğin yerini alan ataerkillik, kadını erkeğe bağımlı kılmaktadır.¹⁰

⁶ Unat, a.g.m., s.658

⁷ Eflatun, "Devlet." Çev. H. Demircan, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, s.193-196

⁸ Aristo, "Politika." Çev. Niyazi Berkes, MEB Yayını, İstanbul, 1944, s.35

⁹ J.J. Rousseau, "Emile Yahut Terbiyeye Dair," Çev. H. Z. Ülken-A.R.Ülgener-S.Güzey, Türkiye Yayınevi, İstanbul, s. 377-379

¹⁰ Engels, a.g.e., s. 141

Kadınların yirminci yüzyılın ilk yarısından bu yana yüksek öğrenime devam ettiği ve çeşitli mesleklere girdiği gelişmiş ülkelerde de kadınlar daha çok ev işlerinin bir uzantısı sayılabilecek kamusal hizmetleri yeğlemektedirler. Bu alanların başında ilköğretim, sağlık hizmetleri, dikiş, gıda üretimi, bakım işleri, sekreterlik yer almaktadır. Bugüne kadar cinsler arası eşitliğin, erkeklere özgü olan tüm mesleklerin kapılarının kadınlara da açıldığı zaman gerçekleşeceği sanılıyordu. Oysa bugün hiç de böyle olmadığı görülmektedir.¹¹

Günümüzde kadın hareketlerinde beş temel yaklaşım görülmektedir:¹²

- a) Evrimci-hukuksal yaklaşım,
- b) Kültürel cinsiyet rolü ve stereo tipine dayalı yaklaşım,
- c) Radikal feminizm,
- d) Sosyalist feminizm,
- e) Anti-emperyalist feminizm

2. AZERBAJCAN'DA KADIN

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Devlet Bağımsızlığı Hakkında" yasa, 18 Ocak 1991 tarihinde kabul edilmiştir. Azerbaycan Milli Meclisi'nin yüzde altısını kadın milletvekilleri oluşturmaktadır. Azerbaycan siyaseti erkek ve kadının hukuk karşısında eşitliği ve siyasi alanda da eşit haklardan yararlanmasını sağlamaktadır.

Azerbaycan tarihi incelendiğinde; pek çok tanınmış, adı tarihe yazılmış kadınla karşılaşmaktadır. Tarihçilerin verdiği bilgilere göre, kadın-hükümdarlar, kadın-şairler, kadın-düşünürler çok sayıdadır. Efsanevi kadın hükümdar Tomris, Eski Yunan ve Roma tarihçilerinin bu bölgedeki kadınların sosyal hayata iştirakleri hakkındaki fikirleri, zengin destan ve efsaneler bunu göstermektedir.

XII-XIII. yüzyıllardan bu güne kadar hükümdar Kızıl Arslan'ın hanımı Ketibe Hanım, Özbek Hanın hanımı Mehrican Hanım o devrin görkemli siyaset ve devlet adamları arasında adları sayılan kadınlardır. Doğu dünyasına ait birçok kaynakta adı geçen diğer bir kadın ise pek çok önemli anlaşmanın yapılmasını sağlayan kadın-diplomat, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın

¹¹ Unat, a.g.m., s.658

¹² Nermîn Abadan Unat, "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını," Türk Toplumunda Kadın, s.2-7

annesi Sara Hanım'dır. Őah İsmail Hatai'nin kızı Mehinbanu Sultan, II. ŐirvanŐah Helilullah'ın hanımı Peri Hanım, I. Tahmasib'in kızı Perican Hanım, I. Őah Abbas'ın annesi Heyransa Beyim ve Efsanevi Tuti Bike de devlet iŐlerine faal olarak katılmıŐ hanımlar olarak tarihe geçmiŐlerdir.

XIX. yzyıl Azerbaycan tarihinde de kadınların çok sayıdaki faaliyetleri ve baŐarılarına rastlanılmaktadır. Bunlardan Aga Beyim Aga, Agabacı Gencebeyim, Fatma Hanım Kemine, Őehnikar Hanım, Kemberbeyi Őeyda Karabağı ve baŐkaları minnettarlıkla anılmaktadır. HurŐid Banu Natevan bunların arasında özellikle seçilmektedir. Natevan Hanım Karabağ Hkmdarı Mehdigulu Han'ın kızıdır. Fransız yazar Aleksandr Duma, 1858 yılındaki Kafkasya seyahati sırasında bu aileye konuk olmuŐ ve Natevan Hanıma nadir bir satranç takımı hediye etmiŐtir. Yazarlığı ve Őairliđi yanında Natevan Hanım asıl siyaset bilgisi ve yardımseverliğiyle tanınmaktadır. 1872 yılında MeŐhur İsa Kaynağı'ndan ŐuŐa Őehri'ne yaptırdığı Su Kemerini unludur.¹³

XIX. yzyıldan itibaren Azerbaycan'ın en önemli doğal serveti olan petrol, iktisadi hayatın yanı sıra sosyal hayatı ve dolayısıyla da kadınları yakından etkilemiŐtir. Kadınların eğitim seviyesinin artması, sosyal hayat içinde önemli yerlere gelmeleri bu etkilenmenin bir sonucudur. Bu dönemde yeni eğitim sistemi oluŐturulmuŐ, kız okulları ve kadın sağlık okullarının açılması temin edilmiŐtir. Bu asrın 80'li yıllarında kızlar için yeni yeni tipli ilk mektebi ačan "Müslüman Hayriye Cemiyeti" kurulmuŐtur. Yine bu yıllarda dar çerçevede faaliyet gösteren baŐka kadın yardımlaŐma derneklerine de rastlanılmaktadır. Azerbaycan kadın hareketi tarihinde Hamide Hanım CavanŐir Memmedguluzade önemli bir yer tutmaktadır. Yüksek zekası ile vatanın ilerlemesinde halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesine hizmet amacını kendisine hedef edinmiŐtir. Halkçı bir yazar olan bu hanım, kadınlar ile ilgili pek çok tiyatro ve konserlerin hazırlanmasını sađlamıŐ, ayrıca eŐi ile birlikte çeŐitli dergi ve gazetelerde kadın sayfaları oluŐturmuŐtur.

28 Mayıs 1918'de yalnızca 23 ay ömür sürebilecek olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu dönemde kadınlara erkeklerle beraber aynı haklar tanınmış ve kadınlar seçme ve seçilme hakkı kazanmıŐlardır. 1920 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin sona ermesi ile Azerbaycan kadın hareketinin ilk merhalesi de sona ermiŐ oluyordu.

¹³ Azerbaycan Kadın Kurultayı, Kadınların Vaziyetine Hasr Olunmuş IV. Umumdünya Konferansında Azerbaycan Kadınlarının Fealiyeti, Baki, 1998, s.4-6

Bu dönem kadınların orta ve yüksek eğitim almalarına, hekimlik, öğretmenlik, gazetecilik, artistik mesleklerine girmelerine imkan sağlayan bir dönem olmuştur.

1920 yılında Bolşeviklerin Azerbaycan'ı işgal etmesi ve Sovyet hakimiyetinin kurulması bu döneme kadar kadınların gerçekleştirdiği pek çok faaliyetin sona ermesine sebep olmuştur. Azerbaycan'a Sovyet hakimiyetinin gelmesiyle birlikte başta Bakü Petrol İşletmecileri ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti Üyeleri olmak üzere pek çok aile ağır şartlar altında yaşamak zorunda kalmış, ülke ekonomisinde ve sosyal hayatında söz sahibi pek çok kadın, bir daha dönmemek üzere yurtdışına sürülmüştür. Azerbaycan burjuvazisinin önde gelenlerinden Umbulbanu, Kübra Esedullayeva, Zuleyha Esedullayeva, Şefika Usubbeyova ve diğerleri Bolşeviklerin kararı ile Dünyanın muhtelif ülkelerde yaşamaya mecbur edilmiş ve ömürleri boyu vatanlarına dönememişlerdir.

1920-1991 Sovyetler Birliği Dönemi, Azerbaycan kadın hareketi tarihine adeta Şura veya Kadınlar Şurası devri olarak geçmiştir. Bu devrin kadınlar açısından en önemli değişimleri kadınların örtülerini atmaları, emeğin akla galip gelmesi, kadınların büyük kitleler halinde üretime yöneltilmesi idi. Böyle bir durumda kadının gününün çok büyük bir bölümünü emek yoğun işlerde geçirmesi, analık ve ev kadınlığı yükünü iyice arttırmıştı. Bununla birlikte kadın hareketinin Sovyet modeli Azerbaycan kadınına eğitim sahasında yüksek yerler kazanması imkânını sağlamıştır. Erkeklerle kadınların hukuki açıdan eşitliği, kadınların eğitim alması için gerekli tüm imkânların sağlanması, kadınların yaratıcılık ve ilmi potansiyelinin artmasına sebep olmuştur.¹⁴

Bu dönemde açılan enstitülerin mezunlarından biri olan Cimnaz Aslanova, Sovyetlerin VIII. Büyük Kurultayı'na üye olarak seçilmiş, 1936 yılında da Sovyet Anayasası'nın hazırlanmasına iştirak etmiş, 1938-1950 yılları arasında SSCB Ali Sovyet'inin Milletler Sovyet'inde Başkan Yardımcısı görevinde bulunmuştur. Sonraki devirlerde de kadınlar pek çok meslek alanında erkeklerle birlikte çalışmışlardır. İlk kadın petrolcülerden biri, daha sonra da Petrol İlmi Araştırmaları Enstitüsü'nün Başkanlığını yapan Tahire Tahirova'dır. Aynı dönem Azerbaycan kadınlarından kimya profesörü akademisyen İzzet Oruçova, gençliğinde Azerbaycan'ın ünlü filmi "Sevil"e konu olarak tarihe geçmiştir.

¹⁴ Azerbaycan Kadın Kurultayı, A.g.e., s. 8-9

Kadınların çoğunlukla emek yoğun faaliyetlerde çalışmaları II. Dünya Savaşı sırasında büyük önem kazanmıştır. Bu savaşta cephe için gerekli olan yakıtın % 90'ı Bakü'de Azerbaycan kadınlarının çalıştığı yerlerden sağlanıyordu. Bu dönemde Leyla Memmedbeyova, Sona Nuriyeva gibi pilot kadınlar, Şövket Memmedova gibi gemi kaptanları yetişmiştir. "Sosyalist Emegi Kahramanı" ünvanını kazanan Azerbaycan kadını, Azerbaycan kadınının neleri başarabileceğine örnek olmuştur. Sovyet Azerbaycan'ında kadının kazandığı en yüksek mevki Ali Sovyet'in Başkanlığıdır.

Sovyetler Birliği'nin en ağır ve karışık zamanındaki Azerbaycan'a saldırısı, Kanlı 20 Ocak olayları, Karabağ'ın İşgali olaylarında Azerbaycan kadınının milli bağımsızlık mücadelesindeki rolü de tarihe yazılmıştır. Azerbaycan bağımsızlığını ilân ettikten sonra kadın hareketinin Sovyet devri kapanmış oldu; lâkin post-Sovyet dönemde, kadın hareketlerinin oluşumunda ve kadınlarla ilgili düşüncelerde, hâlâ etkisini sürdürmektedir.

Post-Sovyet dönemi de Azerbaycan kadınının hayatına pek çok problem yüklemiştir. Bir taraftan totalitarizmin yıkılıp demokratik değişikliklerin ve yeniliklerin gerçekleştirilmesi, milli ve dini değerler sistemine yeniden dönüş, diğer taraftan geçit devrinin zorlukları ve Ermenistan'ın ülke topraklarını işgali, eğitim ve iş sahasındaki faaliyetlere büyük oranda olumsuz etki yapmıştır. Bağımsızlık sonrası kadınların ideolojik, dini, siyasi, iktisadi görüşlerine göre sosyal teşkilatlar kurup birleşmeleri gittikçe daha da artmaktadır. 1995 yılında Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in Ferman'ıyla "Azerbaycan Kadınları Milli Komitesi" kurulmuştur.

Azerbaycan milli kadın teşkilatları şunlardır;¹⁵ Sevil Azerbaycan Kadınlar Meclisi, Azerbaycan Kadınlar Cemiyeti, Azerbaycan Kadınlarının Bakü Assosiyası, Neftci Kadınlar Cemiyeti, Sulh Kadınlar Cemiyeti, Tale Cemiyeti, Analar Feryadı Cemiyeti, Fatmayı-Zehra Cemiyeti, Ziyalı Mümin Hanımlar Cemiyeti, İşgüzar Kadınlar Cemiyeti, Ziyalı Kadınlar Birliği, Kadın ve İnkişaf Merkezi, Dilara Aliyeva Adına Azerbaycan Kadınlarının Hukuklarını Müdafaa Cemiyeti, Azerbaycan Yahudi Kadınlar Cemiyeti

¹⁵ Azerbaycan Kadın Kurultayı, A.g.e., s. 10- 13

3. AZERBAJCAN'DA KADININ İŞ HAYATINDA KARŞILAŞTIĞI PROBLEMLER ARAŞTIRMASI RAPORU

3.1. GİRİŞ

Genel olarak kadın sorunu; toplumlarda kadının statüsü, eşit haklara sahip olması, eşit hakları kullanabilmesi ve bunların zorunlu sonucu, kadının birey olarak yeteneklerinin geliştirilmesi konularını kapsamaktadır.

Kadını ve kadının toplumdaki konumunu gündeme getirmek, yasal durumun ötesinde, kadının toplumdaki konumunu gerçekçi bir biçimde incelemekten geçmektedir. Çünkü yasal düzenlemeler ne olursa olsun, çok zaman, gelişmiş ülkelerde bile kadın adına fırsat eşitliği ve toplumsal etkinlik alanı toplumsal rollerle belirlenmekte ve daralmaktadır. Bu nedenle kadının toplumdaki konumunu gerçekçi biçimde incelemek ve sonra hükümet politikalarından, çeşitli kuruluş ve işletme politikalarına kadar çok boyutlu önlem ve uygulamalar düşünmek gerekmektedir.

Tüm Dünyada olduğu gibi Azerbaycan'da da kadının ve kadın sorunlarının tartışılması gereken pek çok yönü vardır. Azerbaycan'da çok çeşitli kesimler ve yaşam biçimleriyle kadın sorunları çok ve çeşitlidir. Kırsal ve kent kadınlarının, ev kadını ve çalışan kadınların birbirinden değişik, ama çok zaman aynı toplumsal değerlere ve rollere bağlanan sorunları tartışılmayı beklemektedir. Bunların bir çoğu özel yaşama aitmiş gibi görünür ve gizlenirken, bir çoğu da açık olmasına rağmen Azerbaycan'ın gündemine girememektedir.

Toplumun yarısından fazlasını oluşturan kadınların nüfus açısından bakıldığında, parlamentoda en az yarı oranda temsil edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu oran bugün Azerbaycan'da % 12'dir. Çocuk doğuran, onu yetiştiren, ev işleri yapan, kocasına hizmet eden, tarlada, bağda, bahçede, fabrikada, büroda çalışan, valilik, bakanlık yapan ve gerektiğinde eline silah alıp cephede savaşan Azerbaycan kadını, acaba niçin toplumda hak ettikleri yeri bulamamışlardır ve sorunları vardır.

3.1.1. AMAÇ

Bilindiği gibi Azerbaycan yeni bir iktisadi, sosyal ve siyasi sisteme geçiŐin sancılarını yaşamaktadır. Bütün sistem deđiŐiklikleri gibi, bu deđiŐim bir çok sorunu beraberinde getirmektedir.

Toplumun en hassas kesimini çocuklar ve kadınlar oluşturmaktadır. Bütün toplumsal deđiŐime sancılarında en büyük sıkıntıyı kadınlar ve çocuklar çekmektedir.

Birleşmiş Milletler TeŐkilatının çalışmalarına, insan haklarına ilişkin sözleŐmelerin hükümlerine rağmen bütün dünyada kadınların sosyal statüleri istenen seviyede sağlanamamaktadır.

İŞsizlik, enflasyon gibi problemlerden ilk önce kadınlar etkilenmektedir. Kriz dönemlerinde önce kadınlar iŐsiz kalmaktadır. Kadınlar daha kötü iş şartlarında ve daha az ücretle çalışmak durumunda kalmaktadır. Bu düşüncelerle yola çıkılarak yapılan araştırmada, Azerbaycan kadınının çalışma hayatında karşılaştığı sorunların belirlenmesine ve tarihi gelişim çizgisi içinde bu sorunların kaynağı ile çözüm yollarına ilişkin görüşlerinin öğrenilmesine çalışılmıştır.

Konu ile ilgili olarak hazırlanan anketler, kendilerine seminer verilerek eğitilen Qafqaz Üniversitesi Teknoloji Kulübü üyeleri ve Qafqaz Üniversitesi öğrencileri tarafından, yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanmıŐtır. Anketörler deneklerle tek tek görüşerek anketleri doldurmuŐlardır.

3.1.2. KAPSAM

Araştırma adından da anlaşılacağı üzere çalışan kadınlar üzerinde yapılmıştır. Ankete katılan çalışan kadınlara yaş, meslek, eğitim gibi kısıtlamalar konulmamıŐtır. Yani kota uygulaması yapılmamıŐtır. Araştırma Azerbaycan'ın baŐkenti Bakü'de uygulanmıŐtır.

Bilindiği gibi Bakü, Azerbaycan'ın baŐkenti ve en büyük şehridir. Ankete 150 kadın katılmıŐtır.

3.1.3. VARSAYIM

Sovyetler Birliği döneminde özellikle devlet hayatında önemli yeri olan sosyal açıdan nispeten rahat olan Azerbaycan kadını yeni sistemde özellikle de iktisadi şartların tazyiki ile eski statüsünde nispi olarak kayba uğramıştır.

3.1.4. YÖNTEM

Araştırma anket yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Ankette 48 soru yer almaktadır. Anket; açık uçlu, kapalı uçlu ve yarı açık uçlu sorulardan oluşmaktadır.

Ankette kişisel bilgiler, kadının iş hayatında karşılaştığı ekonomik ve sosyal sorunlar, kadının sosyal hayatta karşılaştığı sorunlar, kadının aile içi ilişkileri, çocuk eğitimi ve çocuğun eğitimi konusundaki düşünceleri ve evlilik-aile konularındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla hazırlanan sorular yer almaktadır.

Anket sorularının hazırlanmasında daha önce yapılmış bulunan sosyolojik araştırmalarda kullanılan sorulardan istifade edilmiştir. Türkiye’de bu konularla ilgili yapılan anket çalışmalarından da yararlanılmış ve sorular Azerbaycan şartlarına uygunlaştırılmıştır.

Yapılan anket araştırması Türkiye’de yapılmış olan bir araştırmayla¹⁶ karşılaştırılmıştır. Türkiye’de 1986 yılında Devlet Plânlama Teşkilatı içinde yer alan Sosyal Plânlama Dairesi Başkanlığı bünyesinde “Aile Sektörü” oluşturulmuş ve 1987 yılında “Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu” kurulmuş ve alanlarında uzman olan kişilerin bir yıl süre ile çalışmaları sonucunda oluşan raporda “aile konusunda toplum genelini temsil edebilecek, geniş kapsamlı bir araştırmanın gereği” vurgulanmıştır. İşte Türk Aile Yapısı Araştırmaları bu çalışmaların ürünü olup, devletin bu konuya ilgisidir. Makro düzeyde yapılmış ve tüm sınırlılıklarına rağmen -çünkü sadece hane halkı reisleriyle görüşmeye dayanmakta, dolayısıyla da aile hakkındaki tüm bilgileri erkekten almaktadır- Türkiye’de aileye ilişkin temel verileri, konuyla ilgilenenlerin hizmetine sunan önemli bir çalışmadır.¹⁷

¹⁶ DPT, Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü, Türk Aile Yapısı Araştırması, Nisan 1992

¹⁷ M. Aytül Kasapoğlu, “Günümüzde Aile Araştırmaları,” III. Aile Şurası Tebliğleri içinde, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, No: 106, s.351-361

3.2. ARAŞTIRMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.2.1. YAŞ

Ankete katılanları % 10.9'u 18-25 yaş dilimindedir. % 36.7'si 26-40, % 45.6'sı 41-55, % 6.8'i 55 yaşından yukarı yaş grubundadır.

Birleşmiş Milletlerin araŐtırmasına göre, kadın nüfusun % 33' 0-15 yaş arasında; % 52'si 16-54 yaş arasında; % 15'i ise 54 yaş üstünde olan gurupta yer almaktadır.¹⁸

3.2. MESLEK

Ankete katılan kadınların 47 tanesi ğretmen-terbiyeci, 27 tanesi hekim-hemŐire, 10 tanesi hukukçu, 10 tanesi mühendis, 21 tanesi rehber, direktör, müdür, 8 tanesi iktisatçı-muhasebeci, 8 tanesi iŐŐi-hademe, 10 tanesi uzman, 3 tanesi büro işlerini yapan memurlardır. 6 tanesi bu gruplara dahil olmayan mesleklerdendir.

Başka bir ayrımla ankete katılanların % 89'u "beyaz yakalı" olarak adlandırılan fikir-yoğun işlerde, % 11'lik kesim ise "mavi yakalı" adlandırılan emek-yoğun işlerde çalışmaktadır. Azerbaycan'da yüksek eğitim alan kadınların oranı uluslar arası standartlara göre çok yüksektir. Sağlık ve eğitim sisteminde çalışanların yaklaşık % 60'ı, ilim sahasında çalışanların en azından % 43' kadındır.¹⁹

3.2.3. EĞTİM DÜZEYİ

Ankete katılanların %17'si Orta eğitim, % 4.1'i tamamlanmamıŐ orta eğitim, % 14.3' tamamlanmamıŐ eğitim, %64.6'sı yüksek eğitim sahibidir.

Azerbaycan'da örgün yüksek eğitim alanların oranı %77.6'dır. Bu oranın içinde kadınların payı % 38.5'tir.²⁰ 1997-98 ğretim yılında yüksek lisans-doktorayı bitirenler içinde kadınların oranının % 25 olduğu görülmektedir.²¹

¹⁸ BM, Azerbaycan Respublikasında İnsan İnkıŐafı Hakkında Hesabat-1998, s.26

¹⁹ BM, a.g.e., s.19

²⁰ BM, a.g.e., s.28

²¹ BM, a.g.e., s.100

3.2.4. EVLİLİK SÜRESİ

Ankete katılanların % 10.9'u 1-5 yıl, 16.3'ü 6-10 yıl, % 45.4'ü 11-20 yıl, % 46.3'ü 21 yıldan fazla bir süredir evlidir.

3.2.5. ÇALIŞMA SÜRESİ

Ankete katılanların % 6.2'si, 1 yıldan az; % 17.1'i, 1-8 yıl; % 29.5'i, 9-15 yıl; % 47.3'ü, 16 yıldan fazla bir süredir çalışmaktadır. Buradan, ankete katılanların % 66.8'inin en az dokuz yıldan bu yana çalışma hayatının içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu da ankete katılan kadınların iş hayatının güçlüklerini yakından bildiğini gösterir.

3.2.6. İŞİN MADDİ OLARAK TATMİN ETMESİ

Ankete katılanların % 5.6'sı işin maddi olarak kendini tatmin ettiğini belirtmiştir. % 62.9'u temin etmediğini, % 28.7'si kısmen temin ettiğini belirtirken, % 2.8'i başka şıkkını işaretlemiştir. Başka diyenlerin önemli bir kısmı yerine getirdikleri vazifenin maddi olarak karşılığının ödenmesinin çok çetin olduğunu belirtmişlerdir.

Azerbaycan'da kadınların aldıkları ücretler 1998 yılı rakamlarına göre; erkeklerin aldıkları ücretin % 70'idir.²² 1997 yılı rakamlarına göreyse % 90'dır.²³

3.2.7. SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE İŞİN MADDİ OLARAK TATMİN ETMESİ

Sovyetler Birliği döneminde de çalışmış olan 9 yıldan fazla çalışanlara "Sovyet hakimiyeti döneminde aldığınız maaş sizi tatmin ediyor muydu" sorusuna cevap verenlerin % 48.8'i tatmin ediyordu, %10.4'ü tatmin etmiyordu, % 37.6'sı kısmen tatmin ediyordu cevabı vermiş, % 3.2'si ise başka seçenek işaretlemiştir. Başka cevabın verenlere göre Sovyet döneminde vaziyet çok iyiydi. Temin ediyordu ve kısmen temin ediyordu cevabı verenler toplam %

²² BM, a.g.e., s.98

²³ BM, a.g.e., s.110

86.4 gibi yüksek bir orana ulaşmaktadır. Bu sonuç kadınların ekonomik olarak Sovyetler Birliği döneminde daha rahat olduğunu göstermektedir.

Altıncı ve yedinci soruların birlikte değerlendirilmesi, kadınların geçiş dönemi ekonomik değişikliklerinden büyük ölçüde olumsuz yönde etkilendiğini göstermektedir. Sovyetler Birliği döneminde maddi olarak işinden tatmin olanların oranı, pazar ekonomisine geçiş dönemindekilerden 8.7 kat fazladır.

3.2.8. İŞYERİNE GİDERKEN HARCANAN ZAMAN

Ankete katılanların % 49.7'si, 30 dakikadan az bir zamanda iş yerine ulaşmaktadır. % 35.7'si, 30 dakika ile 1 saat arasında, % 9.8'i 1 saat ile 1.5 saat arasında, % 4.9'u, 1.5 saatten çok zaman harcamaktadır.

Çalışan kadınların Bakü gibi büyük bir şehirde % 85.4' ünün 1 saat gibi kısa sayılabilecek sürede işyerlerine varmalarının iki nedeni olabilir: a-)İşyerleri evlere yakındır. Yani kadınlar daha çok işyerlerine yakın evlerde yaşamaktadır; b-)Bakü şehrinde şehir içi ulaşım hızlıdır. Trafik sıkışıklığı gibi problemler fazla yaşanmamaktadır. Bunda gelişmiş bir metro sisteminin büyük payı vardır.

Yapılan ankete katılanların tamamının Bakü'de oturuyor ve çalışıyor olmaları, bu soruya verilen cevabın bütün Azerbaycan çalışan kadınlarıyla ilgili olmadığını açığa çıkarır. Çünkü sekiz milyona yaklaşan nüfusuyla Azerbaycan'da, Başkent Bakü 3.5 milyon nüfusuyla en yoğun nüfusa sahip konumdadır. Diğer illerde çalışan kadınların işyerlerine ulaşım sorununun, Bakü'dekinden farklı olacağı düşünülebilir.

Bakü'de yapılan bir başka araştırmaya göre; araştırmaya katılanların % 25'i 15 dakikadan az, % 38'i 16-30 dakika arası, % 17'si 31-45 dakika arası, % 14'ü 46-60 dakika arası, % 6'sı ise 61 ve daha fazla dakika harcayarak işe gitmektedir. Araştırmaya katılanların % 63 gibi yüksek bir oranı işyerine 30 dakikadan az bir sürede ulaşmaktadır.²⁴

²⁴ Yavuz Kahraman, "Konuttan Memnuniyet Durumu:Bakü Örneği," Journal of Qafqaz University, Yıl-1998, Volume-1, Number-2, s.112

3.2.9. İŞE GİDERKEN KULLANILAN ULAŞIM BİÇİMİ

Ankete katılanların % 27'si, otobüslerden, %17'si metrodan, % 17'si minibüslerden, % 8'i birden fazla araçtan, % 5'i özel arabalardan istifade ederken, % 25'i başka araçlardan istifade etmektedir. "Başka" diye cevap verenlerin büyük bir kısmı işe yürüyerek gitmektedir. Bunun yanında tramvay da kullanılmaktadır.

Bakü'de yapılan bir başka araştırmaya göre; araştırmaya katılanların % 34'ü hiç araç kullanmamakta, % 44'ü bir araç kullanmakta, % 20'si iki araç kullanmakta, % 2'si 3 araç kullanmaktadır. Aynı araştırmaya göre şehir içi ulaşımda en çok kullanılan vasıta % 35 ile otobüstür. Metro % 29, minibüs % 10, özel araba % 25, taksi % 1 oranında kullanılmaktadır.²⁵

3.2.10. AİLE YAPISI

Ankete katılanların verdiği cevaplara göre ailelerin % 79.7'si anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısına sahiptir. % 12.4'ünde büyükanne ve büyükbabanın da yer aldığı görülmektedir. Ailelerin % 7.9'unda başka akrabalarda yaşamaktadır. Bize göre bunun en önemli nedeni Azerbaycan'ın en önemli sorunu olan mecburi kaçgın (Ermenistan'ın Karabağ'ı işgali sebebiyle bu bölgeden göç etmek mecburiyetinde kalanlar) ve köçkünler (Gürcistan ya da Ermenistan'dan gelen Azerbaycan vatandaşları) problemidir.

Bakü'de yapılan bir başka araştırmaya göre; araştırmaya dahil olan ailelerin büyük bir çoğunluğunun karı-koca ve çocuktan oluşan çekirdek aile olduğu, geniş ailenin ise az olduğu tespit edilmiştir. Aile ile birlikte sürekli kalan kimseler ve oranları şöyledir: Ailelerin % 68'i çekirdek ailedir, eşler ve çocuklardan oluşmaktadır. Geniş ailelerin % 15'i yaşlı anne ve/veya baba, % 8'i evli erkek ve/veya çocukları, % 8'i yakın akraba ve % 1'i akraba dışı kimselerle birlikte oturmaktadır.²⁶

3.2.11. KOCANIN ÇALIŞMAYA BAKIŞI

Çalışan kadınlardan % 50.4'ü, eşlerinin çalışmalarına iyi baktığını, % 22.4'ü zaruret olduğu için razı olduğunu, % 5.6'sı çalışmalarına eşlerinin razı

²⁵ Kahraman, a.g.e., s.110

²⁶ Kahraman, a.g.e., s.108

olmadığını, % 21.6'sı eşlerinin çalışmalarını fazla istemediğini belirtmiştir. Eşlerin % 50'ye yakın bir kısmının kadının çalışmasına iyi bakmadıkları görülmektedir.

Çalışma şartlarının iyi olmaması ve elde edilen ücretin yetersiz olması bunun en önemli nedenleridir. Ayrıca geleneksel aile yapısı, sosyal örgütlenme ve rol paylaşımında kadının daha çok ev işleriyle görevlendirilmesinin bunda önemli payı vardır. Bu noktada Türk erkeklerinin otoriter ve kıskanç olma gibi sosyo-psikolojik özelliklerini de unutmamak gerekmektedir.

3.2.12. GÜNÜMÜZDE İŞ HAYATINDA KARŞILAŞILAN EN ÖNEMLİ PROBLEM

Ankete katılan kadınlara göre; iş hayatında karşılaşılan en önemli problem olarak % 55.7'si maaşın az olmasını göstermiştir. % 13.4'ü işyerinin evden uzak olmasını, % 13.4'ü, haksızlığın çok olmasını, % 12.9'u çalışılan yerin şartlarının iyi olmamasını, % 4.5'i de başka unsurları karşılaştıkları en önemli problem olarak görmüşlerdir. Başka unsurlar olarak; kanunların yetersizliğini, mevcut kanunların işleme mekanizmasının yokluğunu, işyerinde çalışanlar arasında görüş ayrılığını belirtirken, cevap verenlerden birisi bu sebeplerin hepsinin geçerli olduğunu belirtmiştir.

Ailenin varlığı için kadının önemi büyüktür. Kadın aileyi ilgilendiren bir çok işi kendi başına yapar ve erkeğin çalışmalarına destek olur. Kadın ve erkeğin aile içinde ve dışında yapacakları işler birbirinden ayrılmıştır.

Çalışan kadının iki çeşit mağduriyetinden söz edilmektedir. Biri işyerinde en alt meslek statüsünde yer almasıdır. Diğeri de kadınların düşük ücret grubu içinde yer almalarıdır. Kadınlar, erkeklerle aynı işi yapmalarına rağmen, onlardan daha düşük ücret almaktadırlar.

Bir yerde çalışmayı kabul eden kadın, aynı zamanda ortaya çıkabilecek problemleri de kabul ediyor demektir. Çalışan kadınlar ister istemez bir rol çatışmasına maruzdur. İş hayatı genellikle kadının alışık olduğu rolleri olumsuz etkilemektedir. Çalışan annelerin önemli bir problemi de işe giderken evde yalnız başına bıraktıkları çocuklarıdır. Evde yalnız başlarına bırakılan çocukların başlarına bir şeyler gelebileceği endişe ve korkusu, çalışan annelerde psikolojik ve ruhsal rahatsızlıklara sebep olmaktadır. Çocukları ile rahat ilgilenememek, çalışan annelerde suçluluk duygusu oluşturmaktadır. Çünkü

geleneksel rol anlayışına göre annenin ilk ve asli vazifesi çocuklarıyla meşgul olmaktır.²⁷

Çalışma hayatında kadın-erkek çalışanlara eşit davranılmadığı ve kadınlara daha çok haksızlık yapıldığı bilinmektedir. Eşit işe eşit ücret ödenmesi ve cinsiyet farklılıklarının ortadan kaldırılması için bir çok uluslararası belge olmasına rağmen Dünyanın bir çok ülkesinde durum böyledir. Ayrıca çalışma hayatında etnik köken, siyasi düşünce gibi faktörlerin de ayrımcılığa yol açtığı Dünya tecrübesinden bilinmektedir.

Azerbaycan'da yaşanan iktisadi güçlükler nedeniyle devlet yatırımları azalmıştır. Kamu işyerlerinde uzun zamandır yenileme çalışmaları yapılmamış, binaların bakımı oldukça kötü kalmıştır. Yeni malzeme alımında da güçlükler yaşanmaktadır. Ayrıca kış günlerinde ısınma sistemleri de bazen çalıştırılmamaktadır.

İşe giderken harcanan zamanla ilgili olarak sorduğumuz soruya cevap verenlerin % 14.7'si bir saatten fazla zaman harcadığını belirtmişti. Ev ile işyeri arasındaki uzaklığı en ciddi problem olarak değerlendirenlerin oranı ile bir saatten fazla işe gitmek için zaman harcayanların oranı yaklaşık olarak aynıdır.

3.2.13. SOVYET DÖNEMİNDE İŞ HAYATINDA KARŞILAŞILAN EN ÖNEMLİ PROBLEM

Sovyetlerdeki kadınların çalışma ve meslek seçme özgürlükleri artarken çalışma özgürlükleri daralmaktadır. İdeal kadın tipinin “anne-işçi” olarak tanımlandığı sosyalist rejimde çoğu kadın hem tam gün çalışan işçi olup hem de annelik görevini yapmak zorunda kalmıştır. Bu dönemdeki iktisadi şartlar kadınların'da çalışmalarını zaruri hale getirmiştir. Oysa iktisaden gelişmiş batı toplumlarında bazı evli kadınların hiç çalışmamasına rağmen ailenin geçimi sağlanabildiğinde çalışmama özgürlüğü fiilen gerçekleşmekteydi. Ayrıca bu ülkelerde part-time çalışan kadınların oranı da yüksektir. Sovyetler Birliği döneminde kadınların işgücüne tam-katılımı, komünist sistemdeki “fiziki olarak çalışma kudretine haiz herkesin çalışması” mecburiyetinden kaynaklanmaktadır.

Gerçekten kadınların çalışma hayatına ne ölçüde girdiği kadın-erkek eşitliğini göstermeye yetmez. Çünkü, her toplumda olduğu gibi Sovyetler

²⁷ Eyüp Sanay, “Almanya'daki Türk İşçiler ve Türk İşçileri”, HAK-İŞ Yayını, Ankara, 1997, s.44-64

Birliği'ndeki kadınların iki tür işi vardır: İşyerinde tam-gün (normal olarak evde dinlenerek bir sonraki işgününe hazır hale gelmesi gerekecek kadar yorucu) bir işte çalışan kadınları evlerinde bir takım ev işleri ve hiçbir mazeretlerle kaçılmayacak olan çocukların bakımıyla ilgili işler bekler. Çalışan kadınların tam ücretli analık izinleri bebeğin ilk bakım dönemini kolaylaştırmıştır. Ancak, daha büyük çocuklar için kreş hizmetleri (devletin kreş açmaya devam etmesine rağmen) yetersiz kalmıştır. Sovyetler Birliği'ndeki çocukların sadece % 10-20'si bu hizmetlerden yararlanma imkânına sahiptir. Bununla beraber, kadınların bir takım meslekler içindeki oranı da diğer ülkelere nispeten yüksektir. Sovyetler Birliği'nde, yaklaşık olarak doktorların % 76'sı, mühendislerin yaklaşık % 30'u kadındır.

SSCB'nin ekonomik şartları da aile yapısını yakından ilgilendiren bir konudur. Yukarıda ele alınan, aile gelirlerinin düşüklüğü ve bunun gerek aile yapısını etkilemesi gerekse kadınların çalışma hayatına daha fazla girmesine yol açmasının yanında konut sorunu ve konut politikalarının da aile yapısı ve hayatı üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Sovyetler Birliği'nde konut imkânlarının yetersiz ve aile yaşantısına uygun olmayışı; bir çok yerde mutfak, tuvalet banyo gibi yerlerin çok sayıda aile tarafından ortak kullanılması mecburiyeti olması aile hayatını olumsuz etkileyen faktörlerdir. Öte yandan ekonomik zorluklarda kadınları çalışmaya mecbur bıraktığından kadınların aile içindeki konumları ve kadınlardan ifa etmeleri istenen fonksiyonları olumsuz etkilemiştir.

Sovyetler Birliği'nde kadının daha fazla çalışma mecburiyetinde kalması, bu arada genellikle "kadın işi" olarak kabul edilen ev işlerini kolaylaştırıcı imkânların gelişmemiş olması ve bunların geliri düşük aileler tarafından satın alınamaması aile hayatını olumsuz etkileyen faktörlerdendir. Bu şartlarda, hedeflenen istikrarlı aile hayatının mümkün olabileceği ekonomik şartlar, ancak eşi tam gün çalışma mecburiyetinde olmayan ve modern ev eşyalarına sahip, hatta evinde yardımcı çalıştırabilen yüksek gelire sahip "üst sınıf" tarafından sağlanabilmektedir.

Sovyetler Birliği'nde, kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılmaları Petro devrinden itibaren sürekli artmıştır. Kadınları "ev köleliği"nden kurtaracağını iddia eden komünist devrim sonrası dönemde ise mecburi çalışma ve çalışmada cinsiyet ayrımı olmaması ilkeleri sonucunda kadınlar her işte çalışmaya başlamıştır. Esasen aynı dönemlerde tüm dünyada aynı eğilimler söz

konusudur. Teknolojik sosyal ve kültürel değişme kadınların (özellikle yeni teknolojilerin yaygın olarak kullanıldığı kapitalist ülkelerde) iş hayatına daha fazla girmesini kolaylaştırmıştır.

Sovyetler Birliği'ndeki siyasi sistemin aileye olumsuz etkilerine rağmen, en önemli sosyal kurumlardan ailenin önemi bu toplumda da kavranmış olup aile yapısı güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Devrimin başında esas alınan politikaların yeniden gözden geçirilerek değiştirilmesi, gerçeğin Marksist dogmalar dışında aranması çabalarının bir sonucudur.²⁸

Ankete katılanlara göre; Sovyet hakimiyeti döneminde iş hayatında karşılaşılan en önemli problem ev ile işyeri arasındaki uzaklık olmuştur. % 25.8'lik bir oranla bu durum birinci sırada yer almaktadır. 2. sırada ise; % 24.2'lik bir oran maaşın az olmasını, %12.9'luk bir oran çalıştığı yerin şartlarının yetersiz olmasını, % 14.4'lük bir kesim ise haksızlığın çok olmasını karşılaştıkları en önemli problem olarak kabul etmişlerdir. % 22.7'lik bir kesim başka unsurların etkili olduğunu belirtmiştir.

Başka unsurlar olarak şu hususlar belirtilmiştir: çocukların terbiyesi, aileye az vakit kalması, kanunların yetersiz olması, iş saatinin 10-14 saat olması, çocukların çok küçük olması

Haksızlığın çok olmasını işaretleyenlerin oranı Sovyet döneminde % 14.4, bağımsızlık döneminde ise % 13.4'tür. Görüldüğü gibi arada çok az bir fark vardır. Yani işyerlerindeki haksız ve adaletsiz uygulamalar Sovyet döneminden miras kalmıştır.

Aynı şekilde çalışılan yerdeki şartların yetersiz ve olumsuz olduğunu belirtilenlerin oranı her iki dönemde de % 12.9'dur. Yani işyerlerindeki kötü çalışma şartları Sovyet döneminden kalan kötü bir mirastır.

3.2.14. İŞ ARKADAŞLARI İLE İLİŞKİLER

Ankete katılanların % 55'inin çalışma arkadaşlarıyla herhangi bir problemi yoktur. Bu oranın yüksek olması Azerbaycan'da çalışma barışının sağlam olduğunu ve toplumsal dayanışmanın güçlü olduğunu göstermektedir. Çalışan kadınların % 43'ü bazen problem çıktığını söylerken, % 1'lik bir kesim

²⁸ Yusuf Balcı, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde Aile Politikaları," Aile Politikaları İçinde, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.3-30

sık sık problemleri olduğunu belirtmektedir. % 1'lik kesim ise başka unsurların var olduğunu belirtmiştir.

3.2.15. SOVYET DÖNEMİNDE İŞ ARKADAŞLARI İLE İLİŞKİLER

Ankete katılanların % 53.8'i SSCB döneminde çalışma arkadaşlarıyla herhangi bir problem yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Sovyetler Birliği döneminde de çalışan kadınların % 42.9'u bazen problem yaşadıklarını söylerken, % 2.5'lik bir kesim sık sık problemleri olduğunu belirtmektedir. % 0.8'lik kesim ise başka unsurların var olduğunu belirtmiştir.

3.2.16. AZERBAJYCAN KADINININ ÜLKENİN İKTİSADİ HAYATINDAKİ ROLÜ

Ankete katılan kadınların % 22.7'si kadınların iktisadi hayattaki rolünün çok büyük olduğunu belirtmiştir. % 44.2'si istenilen seviyede olmadığını belirtirken; % 28.6'lık kesimi bu rolün artırılması gerektiğini belirtirken, % 4.5'lik kesim bu rolün azaltılması gerektiğini belirtmiştir. Azerbaycan'da Kadınların Devlet Sektöründeki Payları (%)²⁹

İş Alanları	1985	1993	1996
İktisadi Alanda Kadınların Toplam Sayısı	43.2	44.1	45
Sanayi	45.3	4.6	42.8
Tarım	51.8	44.6	42.8
Eğitim	58.6	62.5	66.6
Sağlık	73.3	69.0	70
Ticaret	45.2	44.1	44.6
Kültür	61.5	74.9	72.8
Güzel Sanatlar	28.7	35.7	33.9
Bilim	47.9	45.9	43

3.2.17. ÇALIŞMA NEDENİ

Ankete katılanların % 45.2'si maddi ihtiyaçtan, % 37.3'ü, mesleğini sevmesinden, % 16.3'ü ev hayatının sıkıcı olmasından dolayı çalıştıklarını

²⁹ BM, a.g.e., s. 83

belirtmiştir. % 1.2'si başka unsurların var olduğunu belirtmişlerdir. Başka unsurları belirtenlere göre sıralanan bütün nedenler çalışma nedenleridir.

Bilindiği gibi kadın modernleşme ile birlikte çalışma hayatındaki yerini almıştır. Sanayileşme ile birlikte kadın dışarıda da çalışmaya başlamıştır. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren kadının aile işletmelerinde çalıştığı ve üretime katıldığı bilinmektedir. Kadınların bağımsız meslek ve iş sahibi olmaları yaygın ve örgün eğitim kurumlarının yaygınlaşmasıyla olmuştur. İyi eğitim alan ve belirli meslek sahibi kadınlar sadece maddi ihtiyaçtan değil mesleklerini yapmak için de çalışmaya başlamışlardır. Modern ev aletlerinin gelişmesi ve yaygın kullanımı kadınların boş vakitlerinde artma meydana getirmiştir. Bu durum kadın için ev hayatını sıkıcı hale getirmiştir. Bu da kadınların iş hayatına yönelmelerine neden olmuştur.

3.2.18. SOVYET DÖNEMİNDE ÇALIŞMA NEDENİ

Sovyetler Birliği döneminde kadınların % 28.2'si maddi ihtiyaçtan, % 57.3'ü mesleğini seviyor olmasından, % 13.2'si ev hayatının sıkıcı olmasından, % 1.5'i başka nedenlerden dolayı çalıştıklarını belirtmişlerdir. Başka nedenleri işaretleyenler çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlamak için çalıştıklarını belirtmişlerdir.

3.2.19. AZERBAYCAN'DA ÇALIŞAN KADININ AYLIK ÜCRETİ

Azerbaycan'da ortalama ücret aylık 170.000 manattır. Ankete katılanlar ise bunun % 3.4'ü 200.000-400.000 manat arası, % 22.6'sı 400.000-600.000 manat arası, % 28.1'i 600.000-800.000 manat arası, % 45.9'u ise 800.000 manattan fazla olması gerektiğini belirtmişlerdir. 800.000 manattan fazla olması gerektiğini belirtenlerin oranı ile maddi ihtiyaç nedeniyle çalışanların oranı birbirine yakındır.

3.2.20. GÜNDELİK İŞ SAATLERİ

Ankete katılanların % 32.2'si, 4-6 saat arası çalışmaktadır. % 27.3'ü, 6-7 saat, % 24.5'i 7-9 saat, %16.1'i 9 saatten fazla çalışmaktadır. Uluslararası kuruluşların gündelik çalışma standartlarına uygun çalışma saatleri vardır.

3.2.21. ÇALIŞMANIN SAĞLIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Çalışanların % 7.3'ü çalışmanın sağlıkları üzerinde olumsuz etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Bu cevabı verenler ağır işlerde çalışan kadınlardır. % 33.3'ü çalışmalarının sağlıkları üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını belirtmektedirler. % 31.3'lük kesim ise bazen fiziki olarak çok yorulduğunu, % 24.7'lik kısım ise zihinsel olarak yorulduklarını belirtmişlerdir. % 3.3'lük kısım ise başka unsurların söz konusu olduğunu belirtmiştir.

"Başka" cevabı verenlerin çalışmaları ile sağlıkları arasındaki iliŐki mevsime göre deđiŐmektedir. Kış aylarında kötü, yaz aylarında ise iyidir. Çalışma düzeninde işyerinde meydana gelen aksamalar da sağlık üzerinde olumsuz etkilerde bulunmakta ayrıca iŐyerindeki iliŐkilerin kötü olması da sağlık üzerinde olumsuz etki göstermektedir.

3.2.22. AZERBAJCAN'DA KADIN HAKLARI

Azerbaycan'da kadın haklarının korunması konusunda sorduğumuz soruya ankete katılanların % 11.4'ü yeterli korunduğunu, % 41.6'sı korunmadığını, % 44.3'ü kısmen korunduğunu belirtmiştir. % 2.7'lik kısım başka unsurların var olduğunu belirtmişlerdir.

Başka unsurların var olduğunu belirtenlere göre; kadınlar dilenmekte, kadınlara kaba davranılmakta ve kadın hakları hiç korunmamaktadır.

3.2.23. SOVYET DÖNEMİNDE AZERBAJCAN'DA KADIN HAKLARI

Sovyet döneminde Azerbaycan'da kadın haklarının korunması konusunda sorduğumuz soruya % 42.7'lik kesim "korunurdu" cevabını vermiştir. % 43.5'lik kesim ise kısmen korunurdu cevabını vermiştir. % 12.9'u ise korunmadığını belirtmiştir. % 0.8'lik kesim ise başka unsurların olduğunu belirtmiştir.

Sovyetlerin kota sisteminde kadınların % 30-40'ı yönetim organlarında temsil olunsa da, karar kabul edilme sürecine etki etmezlerdi. Bir kural olarak SSCB'nin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin siyasi bürolarında kadınların

sayısı birden fazla değildi. Birliği oluşturan Cumhuriyetlerin Komünist Partilerinin siyasi bürolarında da bu kurala uyulurdu.

1919-1938 yılları arasında Siyasi Büronun Merkez Komitesi'nin 32 üyesi arasında hiçbir kadın üye yoktu. 1934 yılında Bolşeviklerin Genel Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'nin bünyesinde (71 üye ve 66 aday arasında) yalnızca bir kadın bulunmaktaydı. Bu tarihten sonraki yıllarda kadınlar devamlı olarak Partinin yüksek makamlarına seçildilerse de bu, sosyalist toplumlarda kadınlara gerçek hakimiyet vermek değil, daha çok sembolik karakter taşımaktaydı.

Parti ve Sovyet idari organlarında kadınlara önemli, ancak etkisi olmayan vazifeler vererek ülkenin siyasi hayatında kadınların katılımı illüzyonu oluşturulmuştu. Sovyet sisteminin dağılmasından sonra bu illüzyon kısa sürede ortadan kalktı. 1991 yılı öncesinde Azerbaycan Ali Sovyet'inde kadınların sayısı % 40'a kadar yükselmişti. 1992 yılında bu oran % 6'ya düştü. Bugün ise % 11'dir.³⁰

3.2.24. AİLEDEN GELEN DESTEK

Aileden beklenen desteği kadınların % 52.8'i gördüklerini belirtirken, % 34'ü gelen desteğin istediği ölçüde olmadığını belirtmiştir. % 10.4'lük kesim ise beklediği desteği görmediğini belirtirken % 2.8'lik kesim başka unsurlar olduğunu belirtmişlerdir. Başka unsurları belirtenlere göre; "Çocukların bakımında anneler kızlarına yardımcı olmaktadır".

3.2.25. AİLEDEKİ ÇOCUK SAYISI

Ankete katılanların verdikleri cevaplara göre ailelerin; % 8.8'inde tek çocuk, % 42.6'sında 2 çocuk, % 32.4'ünde 3 çocuk, % 8.1'inde 4 çocuk, % 5.9'unda 5 çocuk, % 2.2'sinde 5'ten fazla çocuk vardır.

Bakü'de yapılan bir başka araştırmada ailelerin % 38'i 1-2 çocuklu, % 32'si 3-4 çocuklu, % 7'si 5-6 çocuklu, % 1'i 7-8 çocuklu, % 1'i 9 ve daha fazla çocuklu oldukları tespit edilmiştir. Hiç çocuğu olmayan ailelerin oranı % 21'dir. Hiç çocuğu olmayanların oranının yüksek olmasının nedeni ankete katılanların

³⁰ BM, a.g.e., s.81

% 18'inin bekar olasıdır. Ailelerin yapısı genel olarak çekirdek aile biçimindedir.³¹

3.2.26. AİLEDEKİ ÇOCUKLARIN YAŞ GRUBU

Ailedeki çocukların % 12.1'i, 1-6 yaş grubuna; % 26.6'sı, 7-14 yaş grubuna; % 19.8'i 15-18 yaş grubuna; % 29.5'i, 19-25 yaş grubuna; % 12.1'i, 25 yaşından büyük gruba dahildir.

3.2.27. ÇOCUKLARA AYRILAN ZAMAN

Çalışan kadınlar için en önemli problem çocuklarına yeterince zaman ayıramamaktır. "Çocuklarınıza her gün ne kadar vakit ayırabiliyorsunuz" sorusuna % 31'lik bir kısım 2 saatten çok zaman ayırabildiğini belirtmiştir. % 25'lik kısım 1-2 saat zaman ayırabildiğini, % 30'luk kısım ise işten sonra imkân olursa zaman ayırabildiğini, % 2'lik bir oran ise çocukları ile ilgilenemediğini belirtmiştir. % 12'lik kısım ise başka unsurların var olduğunu belirtmiştir.

Başka unsurlar olarak şunlar vurgulanmıştır: çocuklarla ayda 1-2 defa görüşebiliyorum, işten sonra bütün vaktimi ayırıyorum, tatil ve istirahat günlerini ayırabiliyorum, ihtiyaç yoktur. Bu cevabı verenlerin artık torun sahibi olduklarını hatırlatmakta fayda var.

3.2.28. ÇOCUKLARA AYRILAN ZAMAN YETERLİ Mİ ?

Çalışan kadınların % 41'i çocuklarına ayırdıkları zamanın yeterli olduğunu belirtmişlerdir. % 59'u ise ayırdıkları zamanın yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

3.2.29. ÇALIŞMANIN ÇOCUKLARIN TERBİYE EDİLMESİNDEKİ ROLÜ

Ankete katılan kadınlar çalışmalarının çocukların terbiyesinde hiçbir tesiri olmadığını belirtmişlerdir. % 28.3'ü çalışma sonucu elde ettikleri maddi

³¹ Kahraman, a.g.e., s.106

gelir dolayısıyla çalışmalarının çocukların terbiyesinde olumlu yeri olduğunu belirtmiştir. Olumsuz tesiri olduğunu söyleyenlerin oranı % 18.9'dur. % 4.7'lik kesim başka unsurların var olduğunu belirtmişlerdir.

3.2.30. KIZLARININ ÇALIŞMASINA BAKIŞ

Ankete katılan kadınların % 53.5'i kızlarının kendi mesleklerinde çalışmalarını arzu ettiklerini belirtmişlerdir. % 18.1'i maddi ihtiyaç yoksa çalışmasını istemediklerini, % 1.6'sı hiçbir şekilde çalışmasını istemediğini, % 22.8'i kızlarının ancak çocuklarının terbiyesi ile meşgul olmasını isterken, % 3.9'u ise başka unsurların var olduğunu belirtmiştir. Başka unsurların var olduğunu belirtenlerin kız çocukları yoktur.

3.2.31. ÇOCUKLARLA İLİŞKİLER

Çocukların kendilerine karşı davranışlarından memnun olup olmadıkları konusunda sorulan soruya; % 61.8'lik kesim çocukların davranışından memnun olduğunu belirtmiştir. Ankete katılanların, % 34.4'ü ise bazen memnun olmadığını belirtirken, % 2.3'ü çocukların davranışından memnun olmadığını belirtmiştir. Ankete katılanların % 1.5'i ise başka unsurların var olduğunu belirtmişlerdir. Bu cevabı verenler çocuklarının daha küçük olduğunu belirtmişlerdir.

3.2.32. ÇOCUKLARIN TERBİYE EDİLMESİNDE ETKİLİ UNSURLAR

Çocukların terbiye edilmesinde en önemli etken olarak çalışan kadınların % 58'i, aileyi görmektedirler. % 16'sı çocuğun arkadaşlık yaptığı grubu, % 12.7'si, okulu, % 8.8'i kitle iletişim araçlarını, % 4.4'ü ise başka faktörlerin söz konusu olduğunu belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi ailenin rolü oldukça yüksektir. Aile her şeye rağmen Azerbaycan toplumunun en önemli kurumu olmayı sürdürmektedir.

Başka faktörlerin var olduğunu söyleyenler şu hususları vurgulamışlardır: Genellikle hepsi etkilidir, yaşanan çevre, annenin öz terbiyesi, anne ve babanın çocuklara gösterdiği sevgi, işsizlik.

3.2.33. ÇOCUKLARIN TERBİYE EDİLMESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Çocukların terbiye edilmesinde karşılaşılan en büyük problem yaşanan çevre ve sosyal ortamın sağlıklı olmamasıdır. Çalışan kadınların % 38.1'i bunu belirtirken % 32.9'luk kesim zamanın az olmasını, % 24.5'i çocukların televizyona bağımlı olmasını belirtmişler; % 4.5'lik kesim ise başka unsurların varlığını söylemişlerdir. Başka unsurları belirten kadınlara göre; Çocuklar ev dışında fazla oynamakta, ve ilişkide buldukları insanlardan fazlaca etkilenmektedirler.

3.2.34. BAŞKA İŞTE ÇALIŞMA

Çalışan kadınların % 22.2'si çalıştıkları bir işten başka bir işte de çalıştıklarını belirtmişlerdir. % 77.8'lik kısım ise başka bir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir.

Daha önce de belirtildiği gibi Azerbaycan'da ücretler oldukça düşüktür. Bu nedenle insanlar tek bir işte değil, birkaç işte birden çalışmaktadır. Bu işler daha çok evde yapılan gelir getirici işlerdir. Öğretmenlerin üniversite giriş sınavına öğrenci hazırlamaları gibi.

Türkiye'de yapılan "Türk Aile Yapısı Araştırması"na göre, nüfusun % 5.17'si çalıştığı işe ek bir iş yaptığını belirtmiştir.³² Yine aynı araştırmaya göre araştırma kapsamına giren hanelerin % 35.97'sinin çalıştığı işten elde ettiği gelir dışında ek geliri varken, % 64.3'ünün geliri yoktur.³³

3.2.35. EVLİLİĞE BAKIŞ

Çalışan kadınları evlilik kurumuna bakışını öğrenmek amacıyla "evlilik neden gereklidir" sorusu sorulmuştur. Bu soruya cevap verenlerin % 44.4'ü neslin devam etmesi için, % 22.9'u rahat yaşamak için, % 18.8'i adet olduğu için cevabını verirken; % 13.9'u başka unsurların mevcut olduğunu belirtmiştir. Başka unsurların var olduğunu belirtenlere göre en önemli neden insanın sevdiğine kavuşmasıdır. Bununla birlikte; dedikodudan uzak kalmak, tek kalmamak ve iyi bir yaşam sürmek için evlilik gerekmektedir.

³² DPT, Türk Aile Yapısı Araştırması, s.63

³³ DPT, a.g.e., s.70

Türkiye’de yapılan araştırmaya katılanlardan % 64.24’ü “neslin soyun devamı için”, % 38.95’i “daha düzenli bir hayat için”, % 38.93’ü “dinimiz emrettiği için”, % 21.70’i “güvenli yaşayabilmek için”, % 19.75’i “rahat yaşamak için”, % 13.26’sı “sevdiği ile hayatını paylaşmak için”, % 12.41’i “gelenek olduğu için” ve % 0.64’ü “aile servetini artırmak için” evliliğin önemli olduğu cevabını vermişlerdir. Araştırmaya katılanlara evliliğin önemi konusundaki düşünceler sorulduğunda, en önemli beklentinin “neslin-soyun devamı için” cevabıyla “çocuk sahibi olmak” olduğu görülmektedir.³⁴

3.2.36. EN UYGUN EVLENME YAŞI

Ankete katılan kadınların verdikleri cevapları sınıflandırmaya tabi tuttuğumuzda karşımıza çıkan tablo şudur: Sadece bir (% 0.66) kadın erkeklerin evlenmesi için en uygun yaşın 18 olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde 30 yaşından yukarı diyenlerin sayısı da bir tanedir(% 0.66). Ankete katılanların % 98.66’sına göre, erkekler için en çok tavsiye edilen yaş grubu 23-26 ve 27-30 yaş gruplarıdır.

Ankete katılan kadınlardan sadece 2 tanesi (%1.3) kadınlar için en uygun evlenme yaşınının 16 olduğunu belirtmiştir. Toplam 24 (%16) kadın evlenme yaşınının 20 yaşın altında olmasının uygun olduğunu belirtmiştir. 25 yaş ve üzerini evlenme için uygun görenlerin sayısı ise 5’tir (%3.33). Büyük bir çoğunluk için (% 86) uygun evlenme yaşı 20-25 yaş arasındır.

Azerbaycan’da kadınların evlenme yaşı 1998 yılı rakamlarına göre 23.5’tir.³⁵ 1997 rakamlarına göre kadınlarda 22.4, erkeklerde ise 26.1’dir.³⁶

Türkiye’de yaş gruplarına göre nüfusun evlilik oranlarına bakıldığında 15-19 yaşları arasında kadınların % 15.2’si, erkeklerin % 4’ü, 20-24 yaşları arasında erkeklerin % 34.4’ü, kadınların % 63.1’i, 25-29 yaşları arasında erkeklerin % 78’i, kadınların % 88.2’si evli iken, 30-34 yaşlarından sonra bu oranlar iki cins için % 97-98’lere ulaşmaktadır.³⁷

Türkiye’de yapılan araştırmada en uygun evlenme yaşı erkekler için kaç olmalıdır sorusuna araştırmaya katılanların % 34.85’i 25 yaş, % 19.58’i 20 yaş,

³⁴ DPT, a.g.e., s. 93

³⁵ BM, a.g.e., s. 99

³⁶ BM, Azerbaycan Respublikasında İnsan İnkişafı Hakkında Hesabat-1997, s.110

³⁷ Belkis Kümbetoğlu, “Aile, Evlilik, Nikah:Değişen Kavramlar.” Toplum ve Bilim. 73. Yaz-1997. s.111-128

% 9.92'si 22 yaş, % 7.39'u 23 yaşını uygun bulmuşlardır. Kızlar için en uygun evlenme yaşı kaç olmalıdır sorusuna ise, % 39.44'ü 20 yaş, %24.20'si 18 yaş olmalıdır cevabını vermişlerdir. Görüldüğü gibi evlenme yaşı konusundaki düşünceler erkekler için 20-25 yaşları arasında, kızlar için ise 18-20 yaşları arasında yoğunlaşmaktadır.³⁸

3.2.37. AİLENİN MUTLULUĞU

Aile içinde huzur ve mutluluğun olması hem toplum barışı hem de çocukların terbiyesi için önemlidir. Ankete katılanların % 37.7'sine göre karşılıklı hürmet ve saygı; % 21.7'si fikir birliğini, % 21.4'ü maddi rahatlığı, % 18.3'ü çocuk sahibi olmayı mutluluğun temeli olarak görmüşlerdir. % 0.8'i ise başka unsurların var olduğunu belirtmişlerdir. Başka unsurların var olduğunu belirtenlere göre karşılıklı olarak hataların bağışlanması ve paranın olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Türkiye'de yapılan araştırmada mutlu bir aile yuvasının şartları sorulmuştur. Evlilik ve aile kurumuna bakış konusunda ankete katılanlara sorulan "mutlu bir aile hayatının en önemli şartları nelerdir" sorusuna verilen cevaplar, % 87 ile "karşılıklı saygı, sevgi ve bağlılık" ve % 45.84 ile "iyi ve kötü günlerde birbirine destek olmak" cevaplarında yoğunlaşmaktadır. % 18.27 ile "çocuk sahibi olmak" ve % 16.76 ile "ekonomik refah ve rahatlık" mutlu bir aile hayatının en önemli şartları olarak ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır.

3.2.38. EVLENENLER ARASINDA EĞİTİM FARKI

"Evlenenler arasında eğitim farkı ne olmalıdır" konusunda sorduğumuz soruya % 40.1 gibi yüksek bir oran eğitim farkının önemli olmadığını söylemiştir. 32.2'lik kesim eğitim farkı olmamalı derken; % 25.7'lik kısım erkeğin daha yüksek eğitimi olması gerektiğini belirtirken sadece % 2'lik kesim kadının daha yüksek eğitim alması gerektiğini söylemiştir..

Türkiye'de yapılan araştırmada evleneceklerin eğitim durumları konusunda araştırmaya katılanların % 42.75'i eğitim farkı olmaması; % 29.29'u erkeğin daha fazla eğitimi olması ve % 27.28'i eğitim farkının önemli olmadığı ve % 0.48'i kadının daha fazla eğitimi olması gerektiği yönünde cevap

³⁸ DPT, a.g.e., s. 107

vermişlerdir. Ankete katılanların cinsiyetine göre evlenecek kişilerin karşılıklı öğrenim durumu ilgili görüşler incelendiğinde toplamdaki durum kayda değer bir şekilde değişmemekle birlikte, erkek daha fazla eğitilmiş olmalı görüşünde olan erkekler kadınlardan % 2 fazla olup, eğitim farkı önemli değil diyenlerde kadınların oranı erkeklerden % 3.38 oranında fazladır. Evleneceklerin karşılıklı eğitim durumları hakkındaki düşünceleri, araştırmaya katılanları yaş ve cinsiyetleri ile beraber değerlendirildiğinde; eğitim farkı olmamalı cevabını veren 15-19 yaş grubundaki erkekler % 24.61, kadınlar % 100'dür.³⁹

3.2.39. EVLENENLER ARASINDA YAŞ FARKI

“Evlenenler arasında yaş farkı ne olmalıdır” konusunda sorduğumuz soruya % 50 gibi yüksek bir oran başka unsurların söz konusu olduğu cevabını vermiştir. % 38.7'lik bir kısım erkeğin büyük olması gerektiğini, % 11.3'ü ise yaşın önemli olmadığını belirtmiştir. Kadının büyük olması gerektiğini belirten şikkî ise hiç kimse işaretlememiştir.

3.2.40. EVLENENLER ARASINDA MADDİ FARK

“Evlenenler arasında maddi fark ne olmalıdır” sorusuna kadınların % 58'i maddi farkın önemli olmadığı yönünde cevap vermişlerdir. % 32.2'si erkeğin daha varlıklı olması gerektiğini, % 2.1'i ise kadının daha varlıklı olması gerektiğini belirtmiştir. % 7.7'lik kesim ise başka unsurların var olduğunu belirtmiştir. Başka unsurların da önemli olduğunu belirtenlere göre; bu noktaya evlenirken dikkat edilir ve her iki şahıs da aile için çalışır.

Türkiye'de yapılan araştırmada “evleneceklerin maddi durumları ne olmalıdır” sorusuna cevap verenlerin % 29.45'i erkek daha zengin olmalı, %28.75'i toplumda durumları birbirine denk olmalı, % 23.15'i zenginlik farkı olmamalı, % 14.04'ü zenginlik farkı önemli değil, %3.89'u ikisinden biri zengin olmalı ve % 0.33'ü kadının daha fazla zengin olması gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir. Erkekler erkeğin daha fazla zengin olmasını kadınlara göre daha fazla; kadınlar ise evleneceklerin toplumda durumlarının birbirine denk olmasını erkeklere göre daha fazla savunmaktadır.⁴⁰

³⁹ DPT, a.g.e., s. 111

⁴⁰ DPT, a.g.e., s. 114

3.2.41. KADININ AİLEDEKİ EN ÖNEMLİ GÖREVİ

Kadının aile içindeki rolünü tespit etmek amacıyla sorduğumuz soruya kadınların % 50.2 gibi yüksek bir oranı, aile saadetini sağlamak cevabını vermiştir. % 19.2'si çocukları terbiye etmek, % 14.6'sı çocukları geleceğe hazırlamak, % 13.2'si ev işlerini görmek en önemli görev olarak algılanmaktadır. % 2.7'lik kısım ise başka görevleri olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'de yapılan araştırmada "kadınların aile içindeki en önemli görevi nelerdir?" sorusu sorulmuştur. Cevap verenlerin % 75.81'i ev işlerini yapmayı en önemli görev olarak belirtmişlerdir. İkinci sırada % 53.35'le çocukların yetiştirilmesi gelmektedir ki, bu da ev işleri ile bütünleştirilebilir. Yine ev içinde bir işlev, % 30.50 ile evine ve çocuklarına manevi destek üçüncü sırada yer almaktadır. Dördüncü sırada kocasına ve çocuklarına bakmak % 24.40 ile gelmektedir. Beşinci sırada çocuk doğurmak % 22.57, altıncı sırada %16.85 ile aile bütçesine katkıda bulunmak gelmektedir. Daha sonra aile içi uyumu sağlamak, çocukların geleceği ile ilgilenmek gibi küçük oranda seçenekler işaretlenmiştir. Aileyi temsil, yaşlılara bakmak tercihleri çok düşük oranlarda kalmıştır. Genelde, % 17 gibi ekonomik işlev yüklenme söz konusu iken diğerleri ev işi, çocuk yetiştirme gibi işlevlerdir.⁴¹

Aynı araştırmanın sonuçları cinsiyet ayrımında değerlendirildiğinde ise, kadınlarda ev işleri yapmak en önemli görevdir diyenlerin oranı % 69.46'ya düşmekte, erkeklerde, % 76.29'a yükselmekte olup her iki grupta en yüksek orandadır. Diğer tercihlerde fazla bir fark görülmezken, kadınlarda aile bütçesine katkıda bulunma isteği artarak % 26.45'e çıkmaktadır. Erkeklerde bu oran % 16.13'te kalmaktadır. Cinsiyet ayrımı ile öğrenim birlikte ele alındığında ise kadınlarda eğitim seviyesinin yükselmesinin bu tutumu en çok etkilediği görülmektedir. Meselâ; son ifade edilen, kadının aile bütçesine katkısı olmalı talebi kadınlarda ilkökul mezunlarında % 33.41, lise mezunlarında %33.57 olmakta, üniversite mezunlarında ise tekrar düşerek %28.98 olmaktadır. Yine kadınlarda, ev işi görevi oranı okuma-yazması olmayanlarda % 82.09 iken, lise mezunlarında %25.55 olarak büyük bir düşüş göstermektedir. Erkeklerde de eğitim aynı yönde etkilemekte ve oranların daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Genelde eğitim seviyesinin yükselmesi ile yalın ev işi yapma tercihi azalmakta, eş ve çocuklara manevi destek, aile huzuru gibi uyumlu aile hayatına ait

⁴¹ DPT, a.g.e., s. 127

sorumluluklar öngörülmekte, kadına sadece ev içinde iş beklentisi yerine, evin yürütücüsü ve denge sağlayıcısı olma gibi daha üst fonksiyonlar verilmektedir.⁴²

3.2.42. ERKEĞİN AİLEDEKİ EN ÖNEMLİ GÖREVİ

Erkeğin en önemli görevi ailenin geçimini temin etmek yani ailenin geçimini sağlamak olarak görülmektedir, bunun oranı % 61'dir. Ailedeki son kararı vermek % 23.2 ile ikinci sırada yer almakta, çocukların eğitimi ile ilgili kararları almak % 10.2 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Başka görevleri olduğunu belirtenlerin oranı % 5.6'dır.

Türkiye'de yapılan araştırmada "erkeğin aile içindeki en önemli görevleri nelerdir?" sorusu sorulmuştur. Cevap verenlerin % 94.56'sı ailenin geçimini sağlamak, % 48.48'i ailenin güven ve korunmasını sağlamak, yine aynı oranlarda ailenin konut ihtiyacını temin etmek, ailenin sosyal güvenliğini sağlamak, aileyi temsil etmek, toplumdaki yerini belirlemek diğer önemli tercihlerdir. Çocukların eğitimi için karar vermek, ailenin nihai kararlarını vermek çok küçük oranlar almıştır. Erkeğin aile içindeki en önemli görevleri değerlendirmesinde cinsiyet faktörünün önemli olacağı varsayılarak karşılaştırma yapılmıştır. Cinsiyet faktörü ile bir oranda kadınların erkekler için öngördüğü görevler de tespit edilmiş olacaktır. Bu tespitite kadınlara göre de en önemli görev evin geçimini sağlamaktır. Ancak bu oran kadınlarda daha düşüktür. Konut ihtiyacını temin de aynı olup, çocuklarla ilgili sorumlulukta biraz yükselmektedir. Bunlar dışında cinsiyet ayrımı fazla bir fark getirmemektedir.⁴³

3.2.43. TEK ÇOCUK OLSA ERKEK Mİ YOKSA KIZ MI OLMASINI İSTERLER

Ankete katılan çalışan kadınların % 18.3'ünün tek çocukları olsa bunun kız olmasını istediklerini görüyoruz. % 19.7'si ise erkek olmasını istemektedir. Erkek çocuk isteyenlerin oranın çok azda olsa yüksek olduğu görülmektedir. Fark olmadığını belirtenlerin oranı ise çok yüksektir: % 62.

⁴² DPT, a.g.e., s.128

⁴³ DPT, a.g.e., s. 138

Erkek çocuk mu, kız çocuk mu istendiği konusu toplumlarda önemli olmuştur. Türkiye’de yapılan araştırmada araştırmaya katılanların bu konudaki tercihleri tespit edilmeye çalışılmıştır. “sadece bir çocuk sahibi olsalar, bunun cinsiyetinin ne olmasını isterlerdi” sorusuna % 62.42’si fark etmez cevabını verirken, % 32.52’si erkek, % 4.94’ü kız cevabını vermiştir. Görüldüğü gibi genel eğilim erkek çocuk isteme yönünde ağırlık kazanmaktadır. Cinsiyet ayrımında ise belirgin fark kadınlarda erkek çocuk isteme oranının daha düşmesine kız çocuk oranının daha da yükselmesinde olmuştur. Meselâ; kadınlarda erkek çocuk isteme oranı ilkokul mezunlarında %17.96 iken yüksek okul mezunlarında %10.07’dir. Erkeklerde aynı gruplarda % 32.92 ve % 21.10’dur. Kız çocuk isteme oranı kadınlarda ilkokul ve üniversite mezunu gruplarında % 11.70 ve 7.06 iken erkeklerde % 4.31 ve % 9.14’tür. Fark etmez diyenlerin oranı da kadınlarda % 70.35 ve % 82.87, erkeklerde % 62.72 ve % 69.84’tür. Yani kadınlarda çocuğun cinsiyeti konusunda erkeklere oranla daha önyargısız bir tutum görülmektedir.

Erkek çocuk isteme nedeni olarak “aileyi devam ettirir” gerekçesi ön plândadır. İkinci sırada da “ileride anne-babasına bakması” gerekçesi gelmektedir. “erkek çocuk severim” veya “yetiştirmek kolaydır” ifadeleri de zikredilmektedir.

Kız çocuk isteme nedenleri arasında birinci sırada “kız çocuğun daha fazla sevilmesi”, ikinci sırada ana-babaya daha yakın olması, daha sonra da ev işlerinde annesine yardım etmesi sıralanmaktadır.⁴⁴

3.2.44. ÇOCUKLARIN EĞİTİM DÜZEYİ

Kadınların büyük bir çoğunluğu çocukların yüksek eğitim almasını istemektedir. % 1’i Orta öğretimi, yine % 1’i tamamlanamayan orta eğitimi yeterli görmektedir. % 5’lik bir kısım başka unsurların etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Başka unsurları belirtenler şu hususları vurgulamışlardır: bu çocuğun isteği ve kabiliyetine bağlıdır, meslek sahibi olmalıdır, alabildiği kadar yüksek eğitim almalıdır.

⁴⁴ DPT, a.g.e., s. 148-151

Türkiye’de yapılan araştırmada “sizce çocuklar ne kadar eğitim almalıdır?” şeklinde soru sorulmuştur. Araştırmaya katılanların % 73.66’sı erkek çocukların okuyabildiği kadar okumasını öngörmektedir. Yani belirli bir sınır konulmamalı, mümkün olan en yüksek seviyeye kadar erkek çocuklar okutulmalıdır düşüncesi daha yaygındır. % 20.31 oranında da “yüksek okul bitirmeli” görüşü yer almaktadır. Daha alt derecede okulları bitirmeli veya hiç okumamalı görüşleri ihmal edilebilecek kadar küçük oranlardadır. Kız çocuklar için ise cevap verenlerin % 11.23’ü ilkokulu bitirmesini yeterli görmektedir. Ancak % 63.54’ü okuyabildiği kadar okumalı, % 16.77’si de yüksek okul bitirmeli görüşündedir.⁴⁵

3.2.45. GELECEĞE YÖNELİK ARZULAR

Kadınların geleceğe yönelik en büyük arzuları % 70.8 gibi yüksek bir oranda sağlıklı yaşamdır. Ankete katılanların % 11.3’ü güzel bir iş sahibi olmayı, % 8.9’u zengin olmayı, % 8.9’u doğa ile baş başa yaşamayı arzulamaktadır.

Türkiye’de yapılan araştırmada geleceğe yönelik beklentiler konusunda soru sorulmuştur. Ailenin geleceği yönelik en önemli beklentisi sağlıklı yaşam ve çocukların istikbali konularıdır. Araştırmaya katılanların % 65.35’i sağlıklı geleceğe yönelik en önemli ailevi özlem olarak belirtilmiştir. İkinci grupta; gelir, sosyal güvence iyi bir iş, konut edinmek, zengin olmak gibi beklentiler yüksek oranda yer almaktadır. Meselâ; gelir ve sosyal güvence beklentisi % 45.37 ile sağlık ve çocukların istikbali ile ilgili beklentilerden sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Dördüncü sırada daha iyi bir iş beklentisi % 33.16 ile gelmektedir. Konut edinmek beklentisi % 21.87 ile beşinci sırada yer almaktadır. Bunun özellikle kentlerde % 26.40’la genel ortalamanın üstünde tespit edilmesi, bu kesimde mesken sorununun önemli bir problem alanı olduğunu göstermektedir. Tabiat içinde yaşamak istek ve beklentisi de %11.28’le oldukça yüksek sayılabilecek orandadır. Bu oran kentlerde % 14.72, kırsal kesimde % 6.72’dir. yani, kent kesiminde kırsal kesimden daha yüksek şekilde sanayileşme-kentleşmenin getirdiği tabiattan yeşilden mahrumiyet

⁴⁵ DPT, a.g.e., s.199-201

hissedilmektedir. Türkiye'de tabiata dönüş, gürültülü ortam ve kirli havadan kaçış özlemini de bu beklenti göstermektedir.⁴⁶

3.2.46. EN UYGUN ÇOCUK SAYISI

Kadınların % 36.5'ine göre en uygun çocuk sayısı 2'dir. % 35.8'ine göre 3; % 9.5'ine göre 4'ten çok, % 4.7'sine göre 1 çocuk uygundur. % 13.5'ine göre çocuk sayısı önemli değildir.

Türkiye'de yapılan araştırmada "bir ailenin kaç çocuğu olmalıdır" sorusu sorulmuştur. Araştırmaya katılanların %55.92'si iki çocuğu, % 32.25'i ise üç çocuğu yeterli görmüştür. Ancak % 9.69'u dört veya daha fazlasını gerekli görmüş, % 1.98'i ise sadece bir çocuğu yeterli görmüştür.⁴⁷

3.2.47. EŞLERİN MÜDAHALE ETTİĞİ KONULAR

Ankete katılan kadınların verdikleri cevaplara göre eşlerin; % 20.6'sı iş hayatında, % 18.1'i giyimde, % 9.5'i para harcamada, % 15.6'sı başka konularda eşlerinin kendilerine karıştıklarını belirtirken; % 30.3'ü hiçbir konuda eşlerinin kendilerine karışmadığını söylemişlerdir.

Başka unsurları belirtenler şu hususları vurgulamıştır: Problem olduğu zaman görüşünü alırım, her konuda, aile problemlerinde, karar vermede, çocukların terbiyesinde, bütün işlerde kısmen karışır, her konuda fikrini sorarım.

Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bir araştırmada yer alan bilgilere göre, kadınların % 26'sı ailede şiddete maruz kalmaktadır. Kadınların % 25'inin eşleri, onları muntazam olarak dövmekte ve evden tek başına çıkmalarına izin vermemektedir. Kadınların yarısından fazlası (% 52) eşlerinin ailede iktisadi yönden zorluk olsa bile; çalışmalarına razı olmayacağını belirtmiştir.

⁴⁶ DPT, a.g.e., s. 251-255

⁴⁷ DPT, a.g.e., s.144

3.2.48. ÇOCUKLARIN İYİ TERBİYE ALMASINI SAĞLAYAN UNSURLAR

Çocuğun iyi terbiye almasında ankete katılanların % 23'ü yüksek öğretim görmesini, % 15.2'si maddi şartların iyi olmasını, % 58.5'i aile terbiyesini, % 3.2'si başka unsurların etkili olduğunu belirtmiştir.

Başka unsurları belirtenler şu hususları vurgulamıştır: akıl, aile ve dostları, anne-babanın karşılıklı muhabbeti, sağlıklı çevre, ilişkide olduğu insanlar.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

20. yüzyıl kadın hareketleri arasında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kendine has özel bir konumu vardır. Azerbaycan, Türk coğrafyasındaki binlerce yıllık tarihi geçmişini, İslâm medeniyetini, Batı kültürü ve Sovyetler Birliği döneminde edindiği tecrübelerini sentezleyerek kadın sorunlarının çözümü için temel olarak kullanmıştır. Azerbaycan tarihinin gerek siyasal, gerek sosyal, gerekse ekonomik alanında aktif rol oynayan Azerbaycan kadınının, geçiş döneminde çalışma hayatında karşılaştığı sorunları çözmeye çalışan kadın-erkek herkesin üzerine düşen görevi bilinçli bir şekilde hareket etmeleri sorunları ortadan kaldıracaktır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde kadın sayısı 1990 öncesi 3.647.000 idi. 1980-1990 yılları arasındaki artış 514.200 (%16)'dür. Cumhuriyet nüfusunun yarısından çoğu (51,1) kadınlardır. Bu oranın 1990-1999 yılları arasında da korunduğu varsayılırsa günümüzde kadın nüfusu yaklaşık dört milyon civarındadır. Bu nüfusun % 53,4'lük kesimi şehir merkezlerinde yaşamaktadır. Kadın nüfusunun üçte biri çalışma yaşından küçük, % 53 ü çalışabilir durumda ve % 14'ü de çalışma yaşının üstündedir. Kadınların ortalama yaşam sürelerinin diğer ülkelerde de görüldüğü gibi erkeklere oranla daha yüksek olması kadın nüfusun fazlalığı sebebi olarak gösterilmektedir.⁴⁸

Azerbaycan'da çalışan kadınların karşılaştığı sorunları birkaç alt başlık halinde toplamak mümkündür:

⁴⁸ BM, a.g.e., s.16

A-İŞ Hayatı İle İlgili Sorunlar:

1-Yasalardan Kaynaklanan Sorunlar: Genel olarak pek çok ÷lkede kadınların karşılaŐtıŐ sorunların başında kadınların çalışma hayatında yasalarla korunmaması b÷ylelikle, erkeklerle aynı işi yapan kadınların "eşit işe-eşit ücret" anlayıŐından yararlanamaması gelmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün bu konuda aldığı kararları Azerbaycan Cumhuriyeti imzalayarak taraf olmuŐ, bu konuda gerekli önlemleri almaya başlamıştır.

1997 yılında Birleşmiş Milletler GeliŐme Programı çerçevesinde alınan kararlara uygun olarak Azerbaycan'da kadınların yasalar önünde sahip oldukları yasal hakları kullanabilmeleri için "Gender" teşkilatı kurulmuştur. Bu teŐkilatın amacı; kadınların, sosyal ortamda kadın olmaları dolayısıyla karşılaştıkları farklı muameleleri engellemektir. Bunu saŐlayabilmek için mevzuatın uygun hale getirilmesinin yanı sıra, mevzuatta halen varolan hakların uygulanabilir hale getirilmesine çalışmaktadır.

2- Ücretten Kaynaklanan Sorunlar: Yapılan işin karşılığında maddi tatminin saŐlanması çalışan bütün nüfusu yakından ilgilendirir. Ancak geçiş dönemi Azerbaycan'ında ucuz iŐgücünün ortaya çıkması sonucunda, iş imkanlarının kısıtlılığın özellikle kadınların düşük ücretli işlerde çalışmaları sonucunu doğurmuŐtur. Gayri safi milli hasılanın ve dolayısıyla kiŐi başına düşen milli gelirin düşüklüğü yanında yeniden yapılanan ekonomik sistemin beraberinde getirdiğii sorunlar çalışan kadın nüfusun aldığı ücretten tatmin olmamasını ve geçmiş döneme özlemini arttırmıŐtır. Ülke birlik ve beraberliğinin korunması, sosyal asayiŐin devamı için özellikle kamu sektöründe ve buna paralel olarak özel sektörde uygulanan ücret politikasına devletin acil müdahalesini zorunlu hale gelmiştir.

Ekonomik ihtiyaç kadınların birden fazla işte çalışmasını gerektirmektedir.

B-Sosyal Ortamdan Kaynaklanan Sorunlar:

1- Geleneksel Yapıdan Kaynaklanan Sorunlar: Her ne kadar yetmiş yıl süreyle sosyalist bir idare altında yaŐamıŐ olsa da Azerbaycan halkı; tarihi Müslüman-Türk kültürel kimliğini ve geleneklerini büyük ölçüde korumuŐtur.

Diğer ülkelerde olduğu gibi bugün Azerbaycan'da da çalışan kadın geleneklerden kaynaklanan çevresel bazı tepkilerle karşı karşıyadır. Kadının özellikle maddi yönden mecbur olmadıkça çalışmaması ve çalışmak mecburiyetinde kalındığında da daha vasıflı iş ortamları araması toplumsal anlayışın sonucudur. Azerbaycan kadınlarından çamaşırcılık, ev temizleyiciliği, çocuk bakıcılığı gibi işleri yapanlar çevrelerinden utandıklarından işlerini gizleyebilmektedirler. Oysa ki pek çok kapitalist ülkede bu işlerde çalışanların büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır.

2- Aile Yapısından Kaynaklanan Sorunlar: Özellikle 1991 sonrası bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte yeniden yapılanma, Gürcistan ve Ermenistan'dan göç ve Ermenilerin Karabağ'ı işgali sonucu bir buçuk milyonluk bir nüfusun evsiz kalması Azerbaycan aile yapısını büyük ölçüde etkilemiştir. Genel olarak çekirdek aile özelliği gösteren Azerbaycan ailesi bu değişiklikler sonucunda kalabalık tipli geniş aileler haline gelmiştir. Maddi sıkıntılar sebebiyle bir odada beş-altı kişinin yaşadığı pek çok aile vardır. Kalabalık aile tipinde çocukların bakımı ve ev işlerinin paylaşılması yönünden çalışan kadını olumlu yönde etkileyen faktörler varsa da aile içi huzursuzluklara daha sık rastlanılması gibi olumsuz faktörler de vardır.

Çalışan kadının karşılaştığı sorunlardan biri de çalışma saatleri içinde çocuklarını bırakabilecekleri "uşak bahçesi" (kreş-anaokulu) sayısının yetersizliğidir.

Bütün bu sorunlarla birlikte Azerbaycan Kadınının tarihine bakıldığında, bu sorunlardan çok daha büyüklerini bilgi, özveri ve cesaretiyle çözdüğü gözlenmekte, yakın bir gelecekte kadınların çalışma koşulları yönünden büyük iyileştirmeler yapılacağına dair beklentiler güçlenmektedir.

KAYNAKÇA

- ARİSTO, "Politika," Çev. Niyazi Berkes, MEB Yayını, İstanbul, 1944.
- Azerbaycan Kadın Kurultayı, Kadınların Vaziyetine Hasr Olunmuş IV. Umumdünya Konferansında Azerbaycan Kadınlarının Fealiyeti, Baki, 1998.
- BALCI, Yusuf, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde Aile Politikaları," Aile Politikaları İçinde, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- BM, Azerbaycan Respublikasında İnsan İnkişafı Hakkında Hesabat-1998.
- BM, Azerbaycan Respublikasında İnsan İnkişafı Hakkında Hesabat-1997.
- DPT, Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü, Türk Aile Yapısı Araştırması, Ankara, Nisan 1992
- EFLATUN, "Devlet," Çev. H. Demircan, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.
- ENGELS, Friedrich, "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni," Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1967.
- KAHRAMAN, Yavuz, "Konuttan Memnuniyet Durumu:Bakü Örneği," Journal of Qafqaz University, Yıl-1998, Volume-1, Number-2.
- KASAPOĞLU, M. Aytül, "Günümüzde Aile Araştırmaları," III. Aile Şurası Tebliğleri içinde, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, No: 106.
- KÜMBETOĞLU, Belkis, "Aile, Evlilik, Nikah:Değişen Kavramlar," Toplum ve Bilim, 73, Yaz-1997.
- MİTCHEL, J., "Kadın ve Eşitlik", Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökenine Yeniden Bakış; Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984.
- ROUSSEAU, J.J., "Emile Yahut Terbiyeye Dair," Çev. H. Z. Ülken-A.R.Ülgener-S.Güzey, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- SANAY, Eyüp, "Almanya'daki Türk İşçiler ve Türk İşçileri", HAK-İŞ Yayını, Ankara, 1997.
- TEKELİ, Şirin, "Feminizm; 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler," Afa Yayınları, İstanbul, 1987, Önsöz.
- TEKELİ, Şirin, "Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat," Birikim Yayınları, Yerli Yayınlar Dizisi, İstanbul, 1982.
- UNAT, Nermin Abadan, "Kamu Yaşamında Kadın Sorunu," Prof. Dr.Fadıl H. Sur'un Anısına Armağan, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1983.
- UNAT, Nermin Abadan, "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını," Türk Toplumunda Kadın içinde, TSBD yayınları, Ankara-1979.